مدیریت در بحران

تحلیلی از جنگ خندق

علی محمدولوی

بسم الله الرحمن الرحیم

مدیریت در بحران (تحلیلی از جنگ خندق یا احزاب)

نویسنده:

علی محمد ولوی

ناشر چاپی:

مجهول (بی جا ، بی نا)

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

مدیریت در بحران (تحلیلی از جنگ خندق)

مشخصات کتاب

نوع:مقاله

پدیدآور: محمد ولوی، علی۱۳۳۵-

عنوان و شرح مسئولیت: مدیریت در بحران (تحلیلی از جنگ خندق) [منبع الکترونیکی] / علی محمد ولوی

توصیف ظاهری: ۱ متن الکترونیکی: بایگانی HTML؛ داده های الکترونیکی (۱۴ بایگانی: ۴۵.۳KB)

موضوع: مدیریت نیروی انسانی

محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳قبل از هجرت -۱۱ق.

غزوه ها

غزوه خندق

مسلمانان

پژوهشی موردی در مدیریت پیامبر اکرم در غزوه احزاب

زنـدگی رسول گرامی اسـلام (ص) و ائمه اطهـار (ع) سـرشار از نکاتی است که اگر با نگاهی نو به آن توجه شود، بسیاری از خط مشـی ها و سیاست های اصولی در حوزه های مختلف علمی، معرفتی، اجتماعی، سیاسی، دفاعی و... شناسایی خواهد شد. بررسـی دقیق و همـه جـانبه ابعـاد مختلـف زنـدگی ایـن بزرگـان، مخصوصـا بـا شـیوه هـای جدیـد و بـابهره گیری از آخرین دسـتاوردهای علمی، از ضـرورت های جوامع اسـلامی است.یکی از حساس ترین و سـرنوشت سازترین حوادث صـدر اسـلام، غزوه احزاب است. مورخـان، این غزوه را بیشتر از آن جهت بـا اهمیت می داننـد که آخرین صـحنه تهـاجم دشـمن به نیروهای اسـلام و نقطه اوج اقـدامات دفاعی مسـلمین بود. اما آن چه کمتر در منابع تاریخی مورد توجه قرار گرفته، مـدیریت این حادثه سرنوشت سـاز و مهم است.مـدیریت پیـامبر اکرم (ص) در جریـان این غزوه ابعاد مختلفی دارد. در مقاله حاضـر کوشـش شـده است، در حـد امکان یکی از اقـدامات مـدیریتی پیامبراکرم (ص) در جریان یکی از تدابیر آن حضـرت یعنی «حفرخندق مورد بحث و بررسـی قرار گیرد. البته مقاله حاضـر به مدیریتی که رسول الله (ص) در جریان حفر خندق اعمال فرمودند محدود نمی شود، بلکه موضوع اداره و بهره گیری کامل از این اقدام دفاعی هم مورد بحث قرار می گیرد.

طرح مسئله حفر خندق

مسـلمین پس از اطلاع از آغاز تهاجم قریش، حداکثر هشت روز فرصت داشـتند تا نسبت به انجام هرگونه اقدام تدافعی تصمیم

گیری کنند.تصـمیم پیامبر (ص) به حفر خندق یکی از بهترین نمونه های تصـمیم گیری شجاعانه است. خندقی به طول حداقل پنـج کیلومتر بـا عرض تقریبی هفت تـا ده متر و عمق حـداقل سه متر، مسـتلزم حجم عظیمی از خـاکبرداری است، در حالی که تمام نیرویی که در اختیار پیامبر

(ص)بود به سه هزار نفر نمی رسید. حال این سؤال مطرح است که چه مدیریتی اعمال شد که توانست با وجود همه محدودیت ها این اقدام کم نظیر را انجام دهد و به نتیجه مطلوب برساند؟

تصویر اجمالی حادثه

غزوه احزاب بنابر قول مشهور در شوال سال پنجم هجری [۱] و در ناحیه شمال و غرب مدینه النبی واقع شد. قرآن مجید در چهار سوره و در قریب ۲۲ آیه به مسائل مختلف این جنگ اشاره کرده است. [۲] .سپاه مشرکین از سه لشکر به ترتیب زیر تشکیل شده بود:۱- لشکر قریش و هم پیمانانش به رهبری ابوسفیان بن حرب، که فرماندهانی چون خالدبن ولید، عکرمه بن ابوجهل، عمروعاص، صفوان بن امیه و عمروبن عبدود در آن شرکت داشتند. مجموعه نیروهای تحت فرماندهی ابوسفیان - با احتساب بنی سلیم - ۴۷۰۰ نفر بودند که بیش از ۳۰۰ اسب و ۱۵۰۰ شتر به همراه داشتند. [۳] این نیروها پس از نزدیک شدن به مدینه در محلی موسوم به «رومه مستقر شدند.۲- لشکر غطفان و هم پیمانان آن ها از قبایل نجد، به فرماندهی «عیینه بن حصن فزاری و مسعود بن رخیله و حارث بن عوف جمعا به استعداد ۱۸۰۰ نفر، که در نزدیکی «احد» اردو زدند و تعداد ۳۰۰ اسب همراه این لشکر بود. [۴] .۳- بنی اسد به فرماندهی طلیحه بن خویلد اسدی، هم چنین یهودیان بنی نضیر که قریش را همراهی می کردند و نقش آن ها بیشتر تقویت فکری و روحی این حرکت نظامی بود. یهودیان بنی قریظه هم با شکستن پیمان، متحد احزاب محسوب می شدند. اکثر مورخان تعداد نفرات احزاب را مجموعا ده هزار نفر گفته اند. [۵] اما این عدد به نظر اندکی اغراق آمیز می رسد. احتمالا مجموع سپاه قریش و

متحدانش از حدود ۸۰۰۰ نفر متجاوز نبوده است.امتیاز عمده سپاه احزاب که تا آن زمان در منطقه حجاز کم نظیر بود، برخورداری از سواره نظامی با حداقل ۶۰۰ اسب بود که برتری کامل آنان بر نیروهای اسلام را تضمین می کرد. به احتمال قریب به یقین، نگرانی عمده مسلمین از همین بخش سپاه احزاب بوده است. طبعا اولین اقدام مؤثر سپاه اسلام هم باید به نحوی طراحی می شد که بتواند سواره نظام دشمن را زمین گیر و بی اثر کند.

موقعیت مسلمانان

بنا به روایت ابن اسحاق، تعداد نفرات سپاه اسلام در جریان غزوه خندق ۳۰۰۰ نفر بوده است. [۶] به نظر می رسد که این قول اندکی خوش بینانه و همراه با اغراق باشد. احتمالا ـ این رقم با احتساب نوجوانان و جوانان و هم چنین همراهی کراهت آمیز برخی از منافقین است. [۷] .بنا به لازم به ذکر است که تعداد اسب های مسلمین در غزوه خندق سی و چند اسب بوده است. گفته واقدی چهار روز پس از حرکت قریش از مکه، سواران خزاعه خبر حرکت احزاب را به پیامبراکرم (ص) رساندند. [۸] فاصله میان مکه و مدینه برای سپاهی که با ساز و برگ جنگی حرکت می کرد، ده تا دوازده روز راه بوده است. بنابراین پیامبر اکرم (ص) و مسلمین تنها شش تا هشت روز برای اتخاذ هرگونه تدبیر و تصمیمی فرصت داشته اند.

وضعیت عمومی مدینه و روحیه مسلمین

اشاره

در هر اقدام اجتماعی، سیاسی و نظامی، علاوه بر رهبری، باید به دو رکن دیگر توجه شود:۱- وضعیت و شرایط عمومی جامعه: شرایط ساختاری هر جامعه و نحوه ارتباط و مناسبات افراد و کانون های مختلف اجتماعی متناسب با شرایط هر جامعه، در روند تحولات اجتماعی نقش تعیین کننده ای دارد. گسستگی یا همبستگی اجتماعی، که در جامعه آن روز مدینه به کیفیت تعامل قدرت های قبیله ای حاضر در شهر بستگی داشت، از جمله عوامل مؤثر در همبستگی یا گسستگی نیروهای درونی شهر به حساب می آمد. تدابیری که از قبل اندیشیده شده بود، شرایط مطلوب این همبستگی را فراهم کرده بود. انعقاد پیمان نامه عمومی مدینه، عقد اخوت، و بنای مسجد جهت ایجاد انسجام در فعالیت های مختلف جامعه از جمله اقداماتی بود که پیامبراکرم (ص) جهت تحقق شرایط وحدت اجتماعی اندیشیده بودند.۲- وضعیت نیروی انسانی:

نیروی انسانی رکن اصلی در هر اقدام مدیریتی است. عواملی چون کمیت و آمار نیروهای در اختیار، شرایط روحی نیروها، ارتباط درونی نیروها، نحوه و چگونگی تنظیم رابطه مدیران ستادی و نیروهای در صف، عواملی هستند که می توانند در زمینه سازی موفقیت یا عدم موفقیت یک اقدام اجتماعی یا نظامی تاثیر گذار باشد. در صورت تحقق شرایط مطلوب نسبت به دو عامل فوق، نقش رهبری و مدیریت به عنوان عامل هماهنگی و بهره برداری از شرایط اجتماعی مناسب و نیروی انسانی آماده، موضوعیت خواهدیافت.پس از انتشار خبر حرکت احزاب در مدینه، جو عمومی شهر دستخوش تلاطم گردید. بهترین تصویر از شرایط عمومی مدینه، و دسته بندی گروه های حاضر در شهر را قرآن مجید طی ۱۷ آیه در سوره احزاب ارائه کرده است. دراین آیات با دقت شگفت انگیز و روانکاوانه ای از روحیات و مواضع گروه های مختلف، در جریان غزوه احزاب، پرده برداشته است. از نظر قرآن این گروه ها به سه دسته کلی تقسیم می شوند:

مؤمنین

مطابق آیات قرآن، کسانی که در این گروه جای می گیرند بسیار معدودند. اینان یاران خالص و فداکار پیامبر اکرم (ص) بوده اند که در هر شرایطی هیچ گونه تردیدی در اعتمادشان به خدا و رسول ایجاد نمی شد. این آیه از سوره احزاب در حق این گروه نازل شده است:و لما رءالمؤمنون الاحزاب قالوا هذا ما وعدنا الله و رسوله و مازادهم الا ایمانا و تسلیما؛ [۹] .و چون مؤمنان دسته های دشمن را دیدند، گفتند: «این همان است که خدا و فرستاده اش به ما وعده دادند و خدا و فرستاده اش راست گفتند»، و جز بر ایمان و فرمانبرداری آنان نیفزود.

منافقین

کسانی که با اجبار و اکراه اسلام را پذیرفته بودند و در دل کینه رسول خدا (ص) را می پروراندند، در موقعیت های مناسب از ضربه زدن و خدمت به دشمنان اسلام دریغ نمی کردند. قرآن مجید این گروه را معرفی و باطن آنان را آشکار کرده است:و اذ یقول المنافقون و الذین فی قلوبهم مرض ما وعدنا الله و رسوله الا غرورا

معوقین و مرددین

اینان مسلمانانی بودند که به خاطر ضعف شخصیت یا ضعف ایمان، معمولا در شرایط حساس و در جریان حوادث، گرفتار تردید و ترس می شدند و علاوه بر آن، این روحیه را به دیگران هم منتقل می کردند.قرآن کریم در مواضع مختلف ضمن بررسی نهضت انبیا به این گروه اجتماعی اشاره کرده، و حتی گاهی در کنار منافقین و تحت عنوان «الذین فی قلوبهم مرض از آن ها یاد کرده است. در سوره احزاب هم خداوند ویژگی های روانی و شخصیتی این گروه را آشکار کرده است:قد یعلم الله المعوقین منکم و القائلین لاخوانهم هلم الینا و لا تاتون الباس الا قلیلا؛ [۱۰] .خداوند کارشکنان (و مانع شوندگان) شما و آن کسانی را که به برادرانشان می گفتند: «نزد ما بیایید» و جز اندکی روی به جنگ نمی آورند (خوب) می شناسد.معمولا این گروه در سختی و شرایط بحرانی، با منافقین احساس همراهی و همگامی بیشتر می کنند. گاهی با عذر و بهانه های به ظاهر موجه، موضع ماموریت و مسئولیت خود را ترک کرده و چون باطنا منافق نیستند، یا به جهت آینده نگری و توجیه خود و دیگران، سعی می کنند خودشان را با رهبری هماهنگ نشان دهند. قرآن مجید این حالات و روحیات را افشا می فرماید:... و

يستاذن فريق منهم النبى يقولون ان بيوتنا عوره وما هى بعوره ان

یریدون الا فرارا؛ [۱۱] .و گروهی از آنـان از پیـامبر اجازه می خواسـتند و می گفتنـد: «خانه های ما بی حفاظ است و(لی خانه هایشـان) بی حفـاظ نبود، (آنـان) جز گریز (از جهـاد) چیزی نمی خواسـتند.این گروه همواره در معرض بـازگشت به کفر قرار دارند، زیرا قدرت برای آنان اصالت دارد. به همین دلیل بسـیار غیر قابل اعتمادند:و لو دخلت علیهم من اقطارها ثم سـئلوا الفتنه لاتوها و ماتلبثوا بها الا یسیرا؛ [۱۲] .و اگر از اطراف (مدینه) مورد هجوم واقع می شدند و آنگاه آنان را به ارتداد می خواندند، قطعا آن را می پذیرفتند و جز اندکی در این (کار) درنگ نمی کردند.در عین حال این گروه اجتماعی گروهی پر مدعا، متوقع و طلبکارند. به تعبیر قرآن، هرچند در شرایط خطر چشمانشان از ترس، حالت چشمان مشرف به مرگ را دارد، اما وقتی شرایط عـادی شود زبـان دراز، گسـتاخ، مـدعی و طلبکـار می شونـد:اشـحه علیکم فاذا جاء الخوف رایتهم ینظرون الیک تـدور اعینهم کالذی یغشـی علیه من الموت فاذا ذهب الخوف سـلقوکم بالسنه حداد اشحه علی الخیر...؛ [۱۳] .بر شما بخیلانند، و چون خطر فرارسد آنان را می بینی که مانند کسـی که مرگ او را فرو گرفته، چشمانشان در حدقه می چرخد (و) به سوی تو می نگرنند؛ و چون ترس برطرف شود شـما را بـا زبـان هایی تنـد نیش می زننـد؛ بر مال حریصـند.در مجموع می توان گفت که با توجه به شرایطی کـه اشــاره شــد و نیز وضــعیت کمی و کیفی نیروهـای اســلام، رهـبری پیـامبر اکرم (ص) در جنـگ احزاب یکی از دشوارترین مدیریت ها در شرایط نامناسب بوده است.

شناسایی روش مدیریت پیامبر

اشاره

جهت شـناسایی روش مـدیریت پیـامبر (ص) ضـروری است ابعـاد برنـامه ریزی، تعیین استراتژی، سازمانـدهی، مـدیریت نیروی انسانی، کسب اطلاع و خبر

رسانی و نظارت و کنترل، در مدیریت و رهبری رسول خدا (ص) مورد دقت و بررسی قرار گیرد.

برنامه ریزی و تعیین استراتژی

با بررسـی جزئیات غزوه خندق به راحتی می توان به این واقعیت رسید که پس از وصول خبر حرکت احزاب، پیامبراکرم (ص) سیاستی دفاعی را اتخاذ کردنـد. جهت تحقق این هدف، بهترین تدبیر ماندن در شـهر و بهره برداری از کلیه امکانات و توانایی های درون شـهری بود. ماندن در شـهر می توانست سـپاه اسـلام را به لحاظ پشتیبانی و تدارکات در یک جنگ دفاعی طولانی یاری دهد. با توجه به برتری کمی سپاه دشمن و برخورداری آنان از بیش از ۶۰۰ اسب که به آن ها تحرک فوق العاده ای می بخشـید، مهم ترین اقـدام، جلـوگیری از تهـاجم اولیه دشـمن و بی اثر کردن نقش سـواره نظـام بود.موفقیت سـپاهی چون سـپاه احزاب، به تهاجم اولیه بسـتگی داشت. بنابراین، جلوگیری از کسب موفقیت در تهاجم اولیه سـپاه مشرکین می توانست یکی از اهداف اولیه پیامبر اکرم (ص) باشد.پیامبر اکرم (ص) ضـمن اتخاذ سـیاست تدافعی، به حفر خندق فرمان دادند که می توانست هدف یادشده را تامین کند. از آن جا که همه تصـمیمات را در نهایت پیامبراکرم (ص) می گرفتند، سـرعت عمل آن حضـرت در پـذیرش و پیاده کردن این پیشـنهاد قابل توجه است.اهمیت و عظمت این تصـمیماز مجموع اطلاعاتی که مورخان به دست می دهند، چنین برمی آید که خندق دارای ابعاد زیر بوده است:طول آن حداقل پنج و حداکثر شش کیلومتر بوده است. خندق در شمال شرق مدینه از ناحیه برج های شیخان شروع شده و تا غرب مدینه یعنی تا کوه بنی عبید و از آن جا به طرف جنوب تا محلی که اکنون مسجد فتح قرار دارد، کشیده می شده است [۱۴] و از این نقطه هم تا

مصـلی امتداد داشته است.هر چند مسیر دقیق خندق مشخص نیست و این احتمال وجود دارد که در مسیر، وجود موانع طبیعی و مصـنوعی می توانست مسلمین را از حفر خندق بی نیاز کند، اما در مجموع با توجه به فاصله مناطق یادشده و هم چنین با توجه به تقسیم کاری که انجام گرفت، مسلما طول خندق از پنج کیلومتر کمتر نبوده است.اگر قول مشهور مورخان را که می گویند تعـداد حفر کنندگان خندق ۳۰۰۰ نفر بوده است بپـذیریم - چون هر ده نفر مـامور حفر چهل ذراع (بیست متر) از خنـدق بوده انـد - بنابراین، طول خندق باید در حدود شـش کیلومتر برآورد شود.مورخین مسـیر خندق را چنین تشـریح کرده اند: مبدا آن راتج و قلعه شـیخان بود، و از آن جا تا تپه ذباب در شـمال مدینه کشـیده شده و سـپس به طرف غرب تا کوه بنی عبید و از آن جا تا محلی که هم اکنون مسـجد فتح قرار دارد کشیده می شده است. در مغرب هم جهت احتیاط، به رغم وجود موانع طبیعی، چون نخلسـتان ها و حرات، خنـدق تا مصـلی امتـداد پیدا کرده است.عرض و عمق خندق نباید کمتر از ده متر باشد، چرا که به هر حال بایـد طوری طراحی می شـد که یک چابک سوار با اسب نتوانـد از آن عبور کند. اما در مورد عمق خندق، همین قدر که پیاده نظام دشـمن نتواند از یک طرف وارد، و از طرف دیگر خندق خارج شود، می توانست پاسخ گوی هدف پیامبر اکرم (ص) باشـد. بنـابراین احتمالاـ عمق خنـدق در حـدود سه یـا چهار متر بوده است. دکتر آیتی معتقـد است که طول خنـدق ۵/۵ کیلومتر، عرض آن ده متر و عمق آن پنج متر بوده است. [۱۵] .با توجه به فاصله میان مکه و

مدینه (ده تا دوازده روز راه) و تصریح مورخان به این که سواران خزاعه پس از حرکت قریش به سرعت و ظرف مدت چهار روز خود را به پیامبر اکرم (ص) رسانیده و موضوع را اطلاع داده اند، مسلما مدت حفر خندق از ده روز کمتر بوده است.

سازماندهی

پس از تعیین مسیر خندق که توسط شخص پیامبر (ص)، به همراه گروهی از مشاوران ایشان، افرادی چون سلمان فارسی، سعد معاذ و سعدبن عباده انجام شد، نخستین اقدام رسول خدا (ص) ایجاد سازمان لازم برای نیل به هدف نزدیک یعنی حفر خندق بود. این کار به سرعت اما با دقت و ظرافت تمام انجام گرفت. کل نیروهای موجود، مجموعا نزدیک به سیصد گروه عمل کننده، تحت مدیریت یکی از بزرگان اصحاب (مهاجر و انصار) هماهنگ شدند. ارتباط پیامبر اکرم (ص) با همه مسلمین از طریق سرپرستان انجام می شد. هر چند ارتباط آن حضرت با همه مسلمین ارتباطی صمیمی و مستقیم بود اما در امور محوله، فقط سرپرستان با رسول خدا ارتباط و تماس داشته اند. این نکته تلویحا از اشارات منابع تاریخی بر می آید. چنان که در ماجرای مواجه شدن گروه سلمان فارسی با سنگ سختی، افراد گروه از سلمان می خواهند موضوع را به اطلاع پیامبراکرم (ص) برساند. [۱۶] .

مدیریت نیروی انسانی

چنان که از نقشه برمی آید پیامبر اکرم (ص) جهت ایجاد انگیزه و تشدید فعالیت مسلمین قسمتی از ماموریت حفر خندق را به مهاجرین و بخش بزرگ تری از آن را به انصار سپردند. برای آن که میان انصار هم نوعی رقابت به وجود آید آنان را به سه گروه تقسیم کردند. این تقسیم بندی برمبنای نزدیکی قومی و قبیله ای انجام شد، زیرا هر تقسیم بندی دیگری ممکن بود با توجه به اختلافات فکری، فرهنگی و قومی مسلمین که بسیاری از آن ها تازه به اسلام گرویده بودند، سرمنشا بروز مشکلات و مسائلی باشد. بروز اختلاف بر سر سلمان که نه از انصار بود و نه وابسته به مهاجرین، نمونه خوبی برای اثبات این مدعا است.

[۱۷] .پیامبر اکرم (ص) آگاهانه، از رقابت میان قبایل جهت تسریع کار استفاده کردند. این تدبیر تا حد گروه های عمل کننده هم ادامه یافت. رسول الله (ص) با اعمال تقسیم کاری حساب شده میان افراد، هر چهل ذراع از مسیر خط کشی شده را به ده نفر محول کردند. بدین ترتیب نه فقط قبایل و طوایف با هم رقابت می کردند، بلکه در درون هر گروه میان افراد آن گروه هم رقابت ایجاد می شد. ضمن این که حوزه کار هر گروه کاملاـ مشخص بود و تداخلی در مسئولیت ها هم پیش نمی آمد.اقدامات انگیزشی پیامبر (ص)یکی از تدابیر پیامبراکرم (ص) جهت پیشبرد هر چه سریع تر حفر خندق، توجه دادن مسلمین به اصول اعتقادی و مخصوصا آخرت بود. با تعلیم این اصل سازنده که زندگی حقیقی حیات اخروی است و زندگی دنیوی گذرا و بی اعتبار است، شور و نشاط کار در مسلمین زیادتر می شد. نکته در خور توجه این که به خاطر محدودیت زمانی و ضرورت تاثیر فوری سخن، رسول خدا (ص) از زبان شعر که مؤثرترین زبان آن روز بود، استفاده می کردند.به عنوان نمونه ابن سعد در «طبقات می گوید پیامبراکرم (ص) در جریان حفر خندق این بیت را تکرار می کردند:اللهم ان الخیر الآخره فاغفر للانصار و المهاجره [۱۸] .و یا به قولی:لاعیش الا عیش الاخره فاغفر للانصار و المهاجرهو یا:اللهم لو لا انت ما اهتدینا و لاتصدقنا و لاصلینا [۱۹] .برای آن که مسلمین هدف اصلی را گم نکنند و بدانند که زحماتشان در چه جهت و برای چیست، با این روش بر اصول تاکید می کردند. شاید از همین نکته بتوان به این نتیجه رسید که در هر اقدام مدیریتی لازم است

مدیر دائما رهروان خود را با هدف یا اهداف آشـنا و آنان را توجیه نماید. پیامبراکرم (ص) از بهترین روش ممکن جهت انجام این مهم اسـتفاده کرده اند؛ از روش آموزش غیر مسـتقیم و با بهره گیری از زبان شعر که تاثیری فوری و ماندگار داشت.جهت تقویت روحیه مسـلمین و فعـال تر کردن آنـان، موارد زیر از شـیوه مـدیریت پیـامبر (ص) قابـل اسـتنباط است:الف – مشـارکت مسـتقیم و جـدی و همه جانبه شـخص رسول الله (ص) در کار حفر خندق، به طوری که به گفته بسـیاری از مورخان، نیروهای عـادی مجـاز بودنـد شب هـا محل کارشان را ترک کننـد اما پیامبراکرم (ص) به اتفاق گروهی از اصـحاب مؤمن و مخلص در کنار خندق می ماندند. [۲۰] نکته قابل توجه این که، این مشارکت به رهبری و هدایت مسلمین محدود نبود، بلکه آن حضرت خود خاک حمل می کردنـد و هر جا مسـلمین در حفر خندق گرفتار مشـکل می شدند از آن جناب اسـتمداد می کردند.ب – حضور شاد و با نشاط پیامبر اکرم (ص) این روحیه را به نیروها هم منتقل می کرد. روحیه با نشاط پیامبر چنان بر اصـحاب تاثیر گذاشـته بود که آنـان حتی بیش از مواقع عـادی با یکـدیگر شوخی و مزاح می کردنـد. پیامبر اکرم (ص) هم تا آن جا که این شوخی هـا برخوردی با ارزش های الهی و اسـلامی و شخصـیت افراد و اداره امور نـداشت، آن را منع نمی کردنـد. [۲۱] .ج – خوانـدن سـرودهای دسته جمعی یکی دیگر از اقـداماتی بود که ضـمن جلوگیری از پرداختن مسـلمین به بحث هـای تضـعیف کننده روحیات و ایجاد کننده اضـطراب عمومی، موجب شادی و نشاط و تقویت روحیه مسـلمانان می شد. تمامی این سـرودها دارای بار ارزشی و تاثیرات تربیتی

بسیار خوبی بود. [۲۲] .یکی از سرودهایی که مسلمین می خواندند، به مرد نیکوکاری مربوط می شد به نام جعیل که به گفته واقدی، زشت روی و مبتلا ـ به بیماری پوستی بود اما در جریان حفر خندق همکاری می کرد. پیامبر اکرم (ص) نام او را از جعیل به عمرو تغییر دادند و به همین مناسبت مسلمین این بیت را سروده و دسته جمعی تکرار می کردند:سماه من بعد جعیل عمرا و کان للباس یوما ظهراگفته اند پیامبر اکرم (ص) هم با تکرار آخرین کلمات هر مصرع با آنان همراهی می کرد. [۲۳] .د – یکی دیگر از تدابیر پیامبر اکرم (ص) در مدیریت نیروی انسانی، استفاده مؤثر از همه نیروهای درگیر در حفر خندق بود، به طوری که از سست ایمانان و حتی منافقین هم در حد مطلوب بهره برداری و استفاده می شد. برخلاف روش های تنبیهی و انضباطی موجود در جوامع مختلف، مخصوصا در شرایط جنگی، در جریان غزوه احزاب، توبیخ و تنبیه مستقیم افراد خاطی و قاصر در انجام وظیفه توسط پیامبر دیده نشده است. پیامبر اکرم (ص) نظامی را طراحی کرده بودند که در آن فرد خاطی خود به خود سرشکسته و شرمسار می شد. به نقل واقدی در جریان حفر خفدق اگر از کسی سستی می دیدند به او می خندیدند. [۲۴] .چنین بود که افراد سست ایمان و منافق هم از ترس ریشخند دیگران، ناگزیر از کارکردن بودند. البته چنان که قرآن به صراحت فرموده است، این گروه ها به بهانه های مختلف از زیر کار شانه خالی می کردند. [۲۵] اما این شیوه عمل پیامبراکرم (ص) و مؤمنان باعث شده بود که آنان گستاخ نشوند، ضمنا برای آنان حقی در همراهی با مؤمنان ایجاد نشده و در حد امکان

از توانایی های آن ها هم بهره برداری می شد.

ارتباطات

ارتباط پیامبر اکرم (ص) در جریان غزوه خندق با نیروهای اسلام، مستقیم و بی واسطه بود. کسانی که مسئولیت خبررسانی و ابلاغ فرامین رسول خدا (ص) را به واحدهای مختلف و گزارش مسائل و مشکلات واحدها را به آن حضرت عهده دار بودند، به طور مستقیم با آن حضرت دیدار می کردند. مسلمین قریب به ۳۵ اسب در اختیار داشتند که در جریان حفر خندق و نیز پس از آن در جریان محافظت از خندق جهت هماهنگی وایجاد ارتباط و خبر رسانی سریع، استفاده می شد. پس از حفر خندق، مسلمین برای خندق درهایی قرار دادند (احتمالاـ هشت در)، هر یک از این درها نگهبانانی داشت و زبیر بن عوام به عنوان فرمانده کل، بر آنان نظارت می کرد. [۲۶] ارتباط میان این دروازه ها که در نقاط حساس و استراتژیک خندق تعبیه شده بود توسط عبادبن بشر، سرپرست نگهبانان چادر فرماندهی که پیامبراکرم (ص) در آن مستقر بودند، با سرعت تمام و با استفاده از اسب انجام می شد.هم چنین پس از اتمام کار حفر خندق و استقرار نیروها در دو طرف آن، پیامبر اکرم (ص) کلمات یا عباراتی را تعیین فرموده بودند که هم به منزله اسم رمز تلقی می شد و واسطه شناسایی بود و هم جهت خبررسانی سریع مورد استفاده قرار می گرفت. هم چنین شعارهای ویژه ای جهت برقراری ارتباط مسلمین با یکدیگر و با چادر فرماندهی که در دامنه کوه سلع مستقر بود، از سوی حضرت تعیین شده بود. به مجرد برخورد با موقعیت ویژه، افرادی که مستقیما با آن موقعیت رویاروی می شدند، موظف بودند شعار خاصی – مثلا الله اکبر – را تکرار و دیگر نیروها را از موقعیت خود آگاه سازند. از

طریق همین شبکه ارتباط سریع، مسلمین چند بار از رخنه و نفوذ نیروهای دشمن آگاه شده، به موقع آن را دفع کردند. [۲۷] .نکته در خور توجه این که، همه این اسامی رمز و واژگان ارتباطی بار ارزشی داشت. گاهی هم از شعاردادن دسته جمعی برای تدارک جنگ روانی علیه دشمن استفاده می شد.

نظارت و کنترل

چنان که قبلا هم اشاره شد، نظارت پیامبر اکرم (ص) بر عملکرد افراد در جریان حفر خندق نظارتی غیر مستقیم بود. طراحی نظام تقسیم کار دقیق و رقابت ایجاد شده میان گروه های عمل کننده، موجب ایجاد نظام نظارت و کنترل همگانی و عمومی شده بود، به گونه ای که می توان گفت همه افراد خندق برکار یکدیگر نظارت و کنترل داشتند. در عین حال نوعی حضور و غیاب غیر مستقیم هم نسبت به شاغلین در حفر خندق اعمال می شد، بدین ترتیب که هر کس ناگزیر از ترک موضع ماموریت بود از شخص رسول اکرم (ص) اجازه می گرفت و این به عنوان یک روحیه عمومی که جنبه ارزشی هم داشت، در آمده بود. چنان که قرآن مجید هم در سوره احزاب اشاره فرموده است، یکی از ملاک ها و مشخصه های تعیین اعتقاد و ایمان افرا، اجازه گرفتن از پیامبر اکرم (ص) جهت غیبت موقت بود.بنابراین، وجه بارز نظام نظارتی پیامبر اکرم (ص) طراحی نظامی بود که براساس آن نوعی نظارت همگانی و خودجوش در میان نیروهای اسلامی ایجاد شده بود. این نظام نظارتی که بر مبنای اعتماد کامل میان رهبر و رهروان طراحی شده بود می توانست موجب تقویت اعتماد به نفس و باروری شخصیت افراد شود.با توجه به مجموعه عوامل فوق بود که پیامبر اکرم (ص) موفق شدند کار عظیم و شگفت انگیز حفر خندق را در

مدت کوتاه (کمتر از ده روز) به انجام رسانند. سرانجام، در این غزوه قدرت رهبری و مدیریت رسول الله (ص) توانست احزاب را شکست دهد و آخرین تهاجم سپاه متحد شرک و کفر را ناکام کند.

پاورقی

[۱] ابن هشام، السیره النبویه (مصر، ۱۳۵۵ق) ج ۳، ص ۲۲۴؛ هم چنین محمدبن جریر طبری، محمدبن عمر واقدی و ابن سعد، شروع این غزوه را در ذیقعده سال پنجم دانسته اند.

[۲] بقره (۲) آیه ۲۱۴؛ آل عمران (۳) آیات ۲۶-۲۷؛ نور (۲۴) آیات ۶۲-۶۴ و احزاب (۳۳) آیات ۹-۲۵.

[۳] محمد بن عمر واقد (معروف به واقدی)، مغازی، تحقیق الدکتور مارسدن جونس (بیروت، بی نا، ۱۴۰۹) ج ۲، ص ۳۳۱.

[۴] همان، ص ۳۳۲.

[۵] واقدی، همان، ج ۲، ص ۳۳۵؛ ابن هشام، همان، ج ۳، ص ۲۳۰ و محمد بن جریرطبری، تاریخ الرسل و الملوك، ج ۳، ص ۱۰۷۳.

[۶] ابن هشام، همان، ص ۲۳۱.

[۷] محمدبن عمر واقدی، همان، ج ۱، ص ۳۴۳.

[۸] همان، ج ۲، ص ۳۳۳.

[۹] احزاب (۳۳) آیه ۲۲.

[۱۰] همان، آیه ۱۸.

[۱۱] همان، آیه ۱۳.

[۱۲] همان، آیه ۱۴.

[۱۳] همان، آیه ۱۹.

[۱۴] محمدبن عمر واقدی، همان، ج ۲، ص ۳۳۸؛ محمدبن جریرطبری، همان، ص ۱۰۶۹ و محمدابراهیم آیتی، تاریخ پیامبر اسلام (تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۲) ص ۳۸۱.

[۱۵] محمد ابراهیم آیتی، همان، ص ۳۸۲.

[۱۶] محمدبن جریرطبری، همان، ج ۲، ص ۱۰۷۰.

[۱۷] در جریان حفر خندق هر یک از مهاجر و انصار سعی می کردند سلمان را که برای اولین بار دراقدامات جمعی مسلمین شرکت می کرد، به خود نسبت دهند.

[۱۸] ابن سعد، طبقات، ج ۲، ص ۵۱.

[۱۹] محمدبن عمر واقدی، همان، ج ۲، ص ۳۳۶ و ابن سعد، همان.

[۲۰] ۱. محمدبن عمر واقدی، همان.

[۲۱] ر.ك: همان و ابن سعد، همان.

[۲۲] ر.ك:

محمدبن عمر واقدی، همان، ص ۳۳۴ و ابن سعد، همان، ص ۵۲.

[۲۳] ابن هشام، همان، ص ۲۲۷ و محمدبن عمر واقدی، همان، ص ۳۳۵.

[۲۴] محمدبن عمر واقدی، همان، ص ۳۳۲.

[۲۵] «و یستاذن فریق منهم النبی یقولون ان بیوتنا عوره وما هی بعوره ان یریدون الا فرارا» (احزاب (۳۳) آیه ۱۳).

[۲۶] یعقوبی، تاریخ، ج ۱، ص ۴۰۹.

[۲۷] ر.ك: محمدبن عمر واقدی، همان، ص ۳۴۶-۳۵۳.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹